

Αστοχίες σε Επιτυχή Προγράμματα της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στο Λύκειο: η Ενίσχυση Αρνητικών Προσωπικών Κανόνων

Χρυσούλα Λαλαζήση

Αρχιτέκτων-Πολιτικός Μηχανικός – Σχολική Σύμβουλος Β΄θμιας Εκπαίδευσης
Περιφερειακής Δ/σης Π/θμιας και Δ/θμιας Εκ/σης Αττικής
chrlalazisi@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Κατά την υλοποίηση των προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης μαζί με τα αναμφισβήτητα θετικά αποτελέσματα στον κάθε μαθητή, όπως η αύξηση της επίγνωσης ελέγχου και αποτελεσματικότητας στην επίλυση τοπικών περιβαλλοντικών προβλημάτων μπορεί να συνυπάρχουν και αρνητικές επιπτώσεις όπως η ενίσχυση κάποιων αρνητικών στάσεων που κυριαρχούν στην τοπική ή την ευρύτερη κοινωνία σχετικά με δράσεις υπέρ του τοπικού περιβάλλοντος. Στην παρούσα εργασία εξετάζεται η ανάπτυξη αρνητικών προσωπικών κανόνων στην ανάληψη προσωπικής ευθύνης για τη συντήρηση του τοπικού δημόσιου χώρου - συγκεκριμένα των ελεύθερων χώρων πρασίνου- σε αντιδιαστολή με την ενίσχυση των θετικών κανόνων που αφορούν την υποστήριξη πολιτικής δράσης ενάντια σε προσπάθειες καταπάτησης ή αλλαγής χρήσης του ίδιου τοπικού περιβάλλοντος. Μέσα από πειράματα εκπαιδευτικού σχεδιασμού τεκμηριώνεται πως η αρνητική ενίσχυση οφείλεται στο ότι το Περιβαλλοντικό Πρόγραμμα (ΠΠ) περιορίσθηκε σε επισήμανση και κριτική και δεν προχώρησε σε ανάπτυξη θετικής βιωματικής εμπειρίας που αντιμάχεται τον κυρίαρχο κοινωνικό κανόνα ώστε να αναδυθεί και να ενισχυθεί ένας νέος προσωπικός κανόνας που θα είναι θετικότερος για το περιβάλλον.

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Εκπαιδευτική έρευνα

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: αστοχίες ΠΕ/ΕΑΑ, περιβαλλοντική ηθική μαθητών

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ερευνητικό ερώτημα που έθεσε αυτή η έρευνα ήταν: η συμμετοχή σε περιβαλλοντικό πρόγραμμα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης μπορεί να επηρεάσει αρνητικά τις πεποιθήσεις και την προσωπική περιβαλλοντική ηθική που αφορούν σε μια περιβαλλοντική συμπεριφορά κοινωνικής παρέμβασης; Είναι ένα καίριο ερώτημα που αξίζει διερεύνησης. Η σχετική βιβλιογραφία αναφέρεται κατά κανόνα είτε σε θετικές επιδράσεις (Smith-Sebasto, 1995, Cullen & Volk, 2000) είτε σε μικρής επιτυχίας θετική επιρροή στην ατομική περιβαλλοντική συμπεριφορά (Jensen & Schnack 1997, Fien, 2000).

Η περιβαλλοντική ηθική ή αλλιώς οι προσωπικοί ηθικοί κανόνες, που ορίζονται ως η αυτοδέσμευση σε μια ενέργεια σε συγκεκριμένη κατάσταση και βιώνεται ως αίσθημα ηθικής υποχρέωσης (Bamberg & Schmidt, 2003), θεωρούνται ένας από τους γεννιότερες της υπεύθυνης περιβαλλοντικής συμπεριφοράς σύμφωνα με τη «θεωρία

αξιών-πεποιθήσεων-ηθικής» (Stern et all 1999).

Προηγηθείσα έρευνα ανασκόπησης, (Lalazisi, Latinopoulos, 2010a), εντόπισε τους κρίσιμους παράγοντες της περιβαλλοντικής συμπεριφοράς των μαθητών συγκεκριμένου σχολείου μεταξύ των οποίων αναδείχθηκαν σαν τέτοιοι: η περιβαλλοντική ηθική, οι προσωπικές αξίες των μαθητών και οι πεποιθήσεις-αξιολογήσεις τους για διάφορες περιβαλλοντικές συμπεριφορές. Σε επόμενη έρευνα μελετήθηκε πειραματικά στο ίδιο σχολείο η επίδραση ενός ΠΠ στους παράγοντες αυτούς και βρέθηκε σαφέστατα θετική στον προσωπικό κανόνα της υποστήριξης συλλογικών-πολιτικών δράσεων υπέρ του τοπικού περιβάλλοντος (Λαλαζήση, Λατινόπουλος, 2010b). Στο βαθμό που αυτή η ενίσχυση καθώς και η υλοποίηση δράσης κοινωνικής παρέμβασης ήταν οι βασικοί παιδαγωγικοί στόχοι του προαναφερθέντος ΠΠ και επετεύχθησαν, θεωρήθηκε επιτυχημένο. Οι μετρήσεις επίδρασης του ΠΠ περιελάμβαναν την εξέταση και άλλων παραμέτρων της ευρύτερης φιλοπεριβαλλοντικής στάσης των μαθητών ώστε να διερευνηθεί αν υπήρξε ευρύτερη επίδραση σε προσωπικούς κανόνες για δράσεις στις οποίες δεν είχε επικεντρωθεί το ΠΠ. Από τη στατιστική ανάλυση αναδείχθηκε μια στατιστικά σημαντική αρνητική επίπτωση η οποία και αποτελεί το αντικείμενο ανάλυσης της παρούσας εργασίας. Πιο συγκεκριμένα εξετάζεται η αρνητική επίπτωση στον προσωπικό κανόνα που αφορά στη «φροντίδα της γειτονιάς».

Η παρούσα έρευνα έρχεται να διερευνήσει τις πιθανές αιτίες που προκάλεσαν μείωση του προσωπικού ηθικού κανόνα για τη φροντίδα του τοπικού δημόσιου χώρου ενώ αντίθετα παρατηρήθηκε αύξηση του προσωπικού κανόνα για υποστήριξη πολιτικής δράσης υπέρ αυτού. Η ανάλυση εστιάζει στην παιδαγωγική προσέγγιση και στον τρόπο υλοποίησης του ΠΠ. Στην παιδαγωγική προσέγγιση, υιοθετήθηκαν κονστρουβιστικές θεωρίες της γνώσης (Kohlberg, 1963, Bandura, 1986) και εφαρμόστηκαν μαθητοκεντρικές ομαδοσυνεργατικές διδακτικές πρακτικές.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Χρησιμοποιήθηκαν πειράματα εκπαιδευτικού σχεδιασμού με μερικώς πειραματική μορφή (quasi experimental) γιατί οι ομάδες μελέτης και ελέγχου δεν επιλέγηκαν με τυχαίο τρόπο. Τη σχολική χρονιά 2007-2008 σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε ΠΠ (1^ο Πείραμα) με ομάδα συμμετοχής και ομάδα ελέγχου στο 1^ο ΓΕΛ Καλαμαριάς σε σύνολο 78 μαθητών (34 συμμετέχοντες και 44 ομάδα ελέγχου). Επαναλήφθηκε με το ίδιο θέμα, τον ίδιο καθηγητή αλλά διαφορετικούς μαθητές την επόμενη σχολική χρονιά 2008-09 (2^ο Πείραμα) σε σύνολο 61 μαθητών (26 συμμετέχοντες και 35 ομάδα ελέγχου). Επιλέχθηκαν δράσεις που αφορούν στην υποστήριξη οργανωμένων κινήσεων-κινήματων υπέρ του τοπικού περιβάλλοντος και συγκεκριμένα υπέρ της προστασίας των ελεύθερων χώρων πρασίνου και της χρήσης του ποδηλάτου ως μέσου αστικής μετακίνησης. Η διδακτική προσέγγιση ήταν μαθητοκεντρική με χρήση της μεθόδου σχεδίων εργασίας (μέθοδος project).

Κατά το 1^ο Πείραμα η διαδικασία υλοποίησης, περιελάμβανε την αξιολόγηση των ελεύθερων χώρων πρασίνου, τη διερεύνηση των δυνατοτήτων σύνδεσης του σχολείου με τους ελεύθερους δημόσιους χώρους πρασίνου με ποδηλατοδρόμηση, την ενημέρωση για την σχετική πολιτική, τον σχεδιασμό και τις ενέργειες του Δήμου και την κατάθεση πρότασης των μαθητών σε Δήμο και Νομαρχία. Οι μαθητές αποφάσισαν να προτείνουν χάραξη ποδηλατόδρομου. Συνέταξαν σχετική προμελέτη. Βίωσαν την ποδηλατοδρόμηση στα Τρίκαλα, και την εντυπωσιακή αξιοποίηση του πάρκου Αλκαζάρ στη Λάρισα. Οι μαθητές ενημερώθηκαν για τις ενέργειες των

τοπικών συλλόγων που εμπόδισαν με επιτυχία τον αποχαρακτηρισμό και την οικοπεδοποίηση ελεύθερων δημόσιων χώρων πρασίνου της ευρύτερης περιοχής γύρω από το σχολείο. Αρκετοί μαθητές είχαν γνωστούς ή συγγενείς που ήταν ενεργά μέλη των εν λόγω συλλόγων.

Στο 2^ο Πείραμα ο εκπαιδευτικός σχεδιασμός περιελάμβανε αρχικά επαφή των μαθητών με το ποδηλατικό κίνημα στη Θεσσαλονίκη και στην Καλαμαριά, ενημέρωση για την στήριξη της δράσης των ποδηλατικών συλλόγων από την Νομαρχία και την Ευρωπαϊκή Ένωση, συμμετοχή των μαθητών στις δράσεις αυτές και οργάνωση εκδηλώσεων υποστήριξης της αστικής ποδηλασίας. Δεν έγινε καμιά αξιολόγηση των ελεύθερων χώρων πρασίνου ή της δυνατότητας κατασκευής ποδηλατοδρόμων ή λογική ήταν η καταγραφή της ποδηλατικής κατάστασης και η ανάπτυξη της ποδηλασίας άμεσα και στις υπάρχουσες συνθήκες. Οι μαθητές ενημερώθηκαν για την δράση των τοπικών συλλόγων όπως και οι μαθητές του προηγούμενου ΠΠ. Επιπλέον δύο μαθητές έφεραν σε επαφή την περιβαλλοντική ομάδα με την πλούσια ποδηλατική και περιβαλλοντική δράση ομάδων-συλλόγων στην Ξάνθη όπου και είχαν προσωπική επαφή με τα δραστήρια μέλη ποδηλατικού και φιλοπεριβαλλοντικού ομίλου.

Η επίδραση μετρήθηκε στην αρχή και στο τέλος του προγράμματος, στο πλαίσιο της αξιολόγησής του, μέσω ερωτηματολογίου πολύ ικανοποιητικής αξιοπιστίας ($\alpha=0,767$). Η διαμόρφωση των αντίστοιχων ερωτήσεων βασίστηκε σε εργαλεία μέτρησης των μεταβλητών σε σχετικές έρευνες (Stern et al, 1999, Thøgersen, 2006). Οι μεταβλητές που μελετήθηκαν αναφέρονται στις κλειστές ερωτήσεις του ερωτηματολογίου.

Ανεξάρτητες μεταβλητές:

- η συμμετοχή ή όχι σε ΠΠ
- οι προσωπικές αξίες, δηλαδή, οι κοινές αντιλήψεις για το τι είναι καλό και επιθυμητό σε μια κουλτούρα. Το σύστημα αξιών μετρήθηκε με εργαλείο-ερωτηματολόγιο της κοινωνικής ψυχολογίας (Schwartz Survey Instrument), περιλαμβάνει 10 κατηγορίες αξιών που σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό κατέχουν όλοι οι άνθρωποι σε όλα τα έθνη (Nordlund & Garvill, 2002). Βρέθηκε αξιοπιστία $\alpha=0,87$. Οι προσωπικές αξίες μετρήθηκαν πριν την επίδραση του ΠΠ με κλίμακα Likert (1÷5).
- το φύλο

Εξαρτημένες μεταβλητές:

- Προσωπικός ηθικός κανόνας για υποστήριξη περιβαλλοντικών κινήσεων διαμαρτυρίας: *Υπάρχουν οικόπεδα στην Καλαμαριά χαρακτηρισμένα από την Πολιτεία ως πάρκα και αθλοπαιδιές και τώρα (επειδή δεν δόθηκε η απαιτούμενη αποζημίωση στους ιδιοκτήτες) τα οικόπεδα αυτά αποχαρακτηρίζονται και θα γίνουν πολυκατοικίες. Κάποιοι από τους συμπολίτες μας με διαμαρτυρίες προσπαθούν να το αποτρέψουν. Η συμμετοχή σε μια διαμαρτυρία για το θέμα αυτό (αποχαρακτηρισμού των οικοπέδων) πιστεύεις πως είναι καθήκον σου;*
- Προσωπικός ηθικός κανόνας για προστασία του τοπικού περιβάλλοντος: *Νομίζεις πως οφείλουμε να φροντίζουμε τη γειτονιά μας σαν το σπίτι μας;*
- Απόδοση αξίας στους ελεύθερους χώρους-βαθμός σημαντικότητας για τον ερωτώμενο: α)*Πιστεύεις ότι οι ελεύθεροι χώροι που προαναφέρθηκαν βελτιώνουν την ζωή των κατοίκων σημαντικά;* β)*Πιστεύεις ότι οι ελεύθεροι*

χώροι που προαναφέρθηκαν βελτιώνουν την ποιότητα του περιβάλλοντος της πόλης μας;

- Απόδοση-ανάληψη ευθύνης για την κατάσταση των ελεύθερων δημόσιων χώρων πρασίνου: *Ευθύνονται οι κάτοικοι για την καλή ή κακή κατάσταση των παραπάνω χώρων; Likert (0=2).*

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Η **ανάλυση των δεδομένων** (μετρήσεις πριν και μετά με ομάδα ελέγχου) έγινε εφαρμόζοντας μοντέλα παλινδρόμησης με εξαρτημένη μεταβλητή τη διαφορά $ΔY = Y_{post} - Y_{pre}$ για όλες τις προαναφερθείσες μεταβλητές και ψευδομεταβλητή τη συμμετοχή P_i (=participation (τιμές 0 για την ομάδα ελέγχου και 1 για την περιβαλλοντική ομάδα)). Τα μοντέλα που κατασκευάστηκαν και παρουσιάζονται παρακάτω είναι της μορφής:

$$ΔY_i = a + β P_i + γ Z_i + δ (P_i * Z_i) + error$$

Όπου Z_i ένα σύνολο άλλων μετρήσεων των χαρακτηριστικών του μαθητή i που ενδέχεται να σχετίζονται με τις μεταβλητές $ΔY_i$ και P_i , π.χ. οι προσωπικές αξίες, το φύλο. Ο όρος $δ X_i * Z_i$ μετράει τη συνεπίδραση του P_i και Z_i και $a = constant$, $β, γ, δ = coeff$.

Αποτελέσματα

1. Αύξηση των προσωπικών ηθικών κανόνων στην υποστήριξη περιβαλλοντικών κινήσεων διαμαρτυρίας (Πίνακας 1). Οι ηθικοί κανόνες είναι σαφές ότι βελτιώνονται στους μαθητές που συμμετείχαν και στα δύο ΠΠ. Εμφανίζεται παράλληλα ισχυρή η επίδραση γενικών αξιών που αφορούν σε κοινωνικό κύρος και κριτική σκέψη.

Πίνακας 1. Μοντέλα μεταβολής του προσωπικού ηθικού κανόνα υποστήριξης περιβαλλοντικών κινήσεων διαμαρτυρίας υπέρ του τοπικού περιβάλλοντος

Μεταβλητές	1 ^ο Πείραμα	2 ^ο Πείραμα	
	Coeff (StdError)	Coeff (StdError)	Coeff (StdError)
<i>Συμμετοχή στο ΠΠ</i>	2.544* (1.075)	2.805** (1.072)	1.483* (0.699)
<i>Ανοικτός στην αλλαγή</i>	0.239* (0.114)	0.369* (0.190)	
<i>Ανοικτός*συμμετοχή</i>	-0.572* (0.235)	-0.605* (0.245)	
<i>Επιτυχία*συμμετοχή</i>			-0.356 (0.186)
<i>Επιτυχία</i>			0.250* (0.119)
	R ² =0.106	R ² =0.126	R ² =0.109

Όπου Coeff * για $p < 0.05$ ή ** για $p < 0.01$

2. Μείωση των προσωπικών ηθικών κανόνων για την προστασία του τοπικού περιβάλλοντος ως προς τη φροντίδα για τη γειτονιά (Πίνακας 2). Ο προσωπικός ηθικός κανόνας για φροντίδα της γειτονιάς μας σαφέστατα φαίνεται να μειώνεται στους συμμετέχοντες στο 1^ο ΠΠ μαθητές εκτός από εκείνους οι οποίοι έχουν πολύ αναπτυγμένη την αξία της οικουμενικότητας, ενώ αυξάνεται ανεξάρτητα συμμετοχής στο ΠΠ σε όσους έχουν υψηλές περιβαλλοντικές αξίες και θεωρούν σημαντική την αξία της ασφάλειας. Στο 2^ο ΠΠ όλοι οι μαθητές από την αρχή θεωρούσαν ότι όφειλαν να προστατεύουν το τοπικό περιβάλλον σαν το σπίτι τους και δεν παρατηρήθηκε αλλαγή στον ηθικό αυτό κανόνα.

Πίνακας 2. Μοντέλα μεταβολής(Dy)του Προσωπικού ηθικού κανόνα για προστασία του τοπικού περιβάλλοντος της γειτονιάς (1^ο Πείραμα)

Μεταβλητές	Coeff (StdError)	Coeff (StdError)	Coeff (StdError)
<i>Συμμετοχή στο ΠΠ</i>	-1.61524** (0.40616)	-2.2517** (0.6125)	-0.7259** (0.2764)
<i>Οικουμενικότητα*συμμετοχή</i>	0.33978** (0.08651)		
<i>Ασφάλεια</i>		-0.1697** (0.0663)	
<i>Ασφάλεια*συμμετοχή</i>		0.4856** (0.1337)	
<i>Περιβαλλοντικές αξίες</i>			0.1552** (0.0606)
<i>Σταθερά</i>	-0.02564 (0.5870)	0.7416 (0.3039)	-0.0256 (0.0498)
	R ² =0.198	R ² =0.188	R ² =0.097

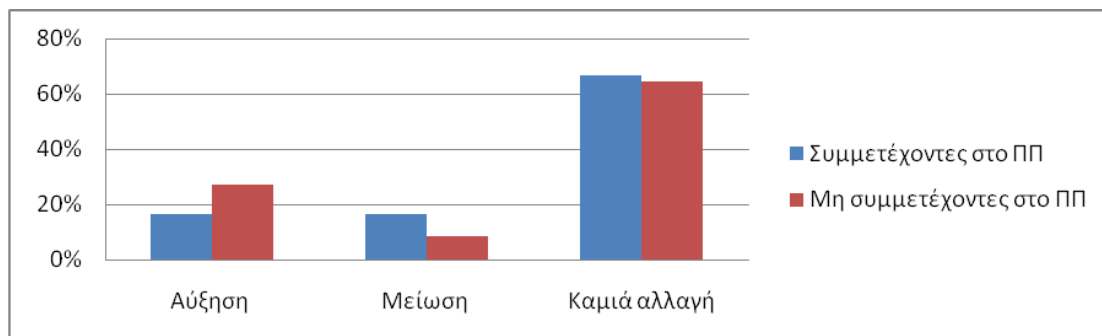
Όπου Coeff * για $p < 0.05$ ή ** για $p < 0.01$

Γεννάται το εύλογο ερώτημα γιατί οι μαθητές που συμμετείχαν στο 1^ο πείραμα-περιβαλλοντικό πρόγραμμα παρουσίασαν μείωση ηθικής δέσμευσης για τη φροντίδα της γειτονιάς τους και γιατί όχι οι μαθητές του 2^{ου} πειράματος; Υπήρξε διαφορά στην εκπαιδευτική παρέμβαση; Αν υπήρξε, πως μπόρεσε μια περιβαλλοντική εκπαιδευτική διαδικασία να προκαλέσει αρνητική ηθική επίδραση; Μήπως υπήρξε κάποιο εξωτερικός παράγοντας άσχετος με το ΠΠ; Δεν υπήρξε κάποιο ιδιαίτερο γεγονός στην τοπική κοινωνία και η ομάδα ελέγχου δεν παρουσίασε μείωση του συγκεκριμένου κανόνα (Πίνακας 2). Πράγματι υπήρξε διαφορά στο περιεχόμενο της εκπαιδευτικής παρέμβασης στα δύο προγράμματα. Στο 1^ο πρόγραμμα οι μαθητές ασχολήθηκαν με έρευνα πεδίου που αφορούσε στην κατάσταση και στην ποιότητα των ελεύθερων χώρων πρασίνου και έκαναν μια μικρή έρευνα δημοσκόπησης που συγκέντρωσε τις απόψεις των περιοίκων των χώρων αυτών. Στο δεύτερο πρόγραμμα το βάρος δόθηκε στην ποδηλασία στους ελεύθερους χώρους και σε όποιον άλλο πρόσφορο χώρο της πόλης. Δεν έγινε καταγραφή και παρατήρηση της κατάστασης των ελεύθερων χώρων πρασίνου.

Δεδομένου ότι οι γεννήτορες των ατομικών κανόνων συμπεριφοράς είναι οι περιβαλλοντικές πεποιθήσεις: αντίληψη δυσμενών επιπτώσεων σε αντικείμενα-οντότητες με αξία, ανάληψη ευθύνης να αποτρέψεις την απειλή (Stern et al., 1999), παρουσιάζονται στη συνέχεια οι μεταβολές στις πεποιθήσεις πριν και μετά το ΠΠ.

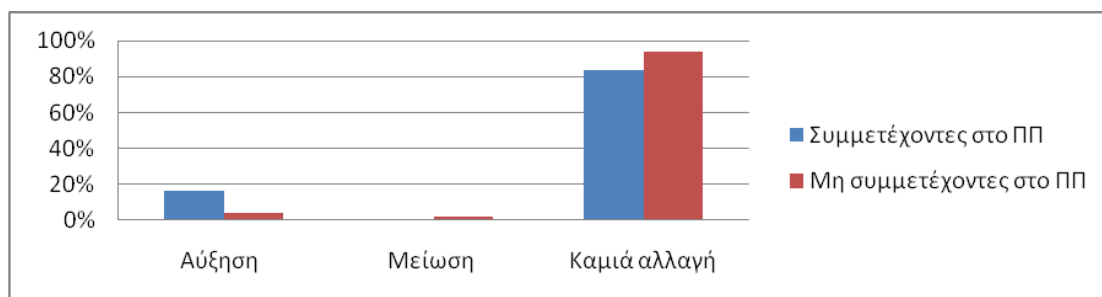
3. Μειώθηκαν οι αξιολογήσεις των μαθητών ως προς τη σημαντικότητα των συγκεκριμένων αυτών χώρων για την ποιότητα του περιβάλλοντος της Καλαμαριάς (Σχήμα 1) μέσα από την ασυνέπεια και σύγκρουση των προσωπικών αξιολογήσεων με την πραγματικότητα και επήλθε αξιακή αλλαγή (Γεωργόπουλος, 2002). Πράγμα που στην καλύτερη περίπτωση υπαινίσσεται αύξηση των προτύπων για την ποιότητα του περιβάλλοντος από την επίδραση του ΠΠ, ενώ στη χειρότερη, μείωση της προσωπικής ευθύνης για την προστασία του τοπικού περιβάλλοντος κάτω από την επίδραση των κανόνων των κατοίκων της περιοχής. Κατά την έρευνα πεδίου στην περιοχή κατοικίας τους, οι μαθητές του 1^{ου} ΠΠ επισκέφθηκαν, φωτογράφησαν και αξιολόγησαν με αυστηρότητα τους ελεύθερους δημόσιους χώρους της ευρύτερης περιοχής (φύλλα αξιολόγησης). Η διερεύνηση, όμως, των στάσεων των κατοίκων

έδειξε ότι μόνο μικρή μερίδα των κατοίκων θεωρεί ελλιπή τη φροντίδα των χώρων πρασίνου ενώ η πλειοψηφία θεωρεί ικανοποιητική την κατάστασή τους.

Σχήμα 1: Μεταβολή της αξιολόγησης των δημόσιων χώρων πρασίνου ως προς τη σημαντικότητά τους στην ποιότητα του αστικού περιβάλλοντος

Θετική εμπειρία ήταν η περιήγηση στο πάρκο του Αλκαζάρ στην Λάρισα, πρόκειται για εξαιρετική αξιοποίηση που ανακουφίζει την πόλη. Αυτή η βιωματική γνώση ήταν μια αφορμή για επανατοποθέτηση της σημαντικότητας των ελεύθερων δημόσιων χώρων πρασίνου για το αστικό περιβάλλον και την ποιότητα της καθημερινότητας των κατοίκων (Σχήμα 2).

Σχήμα 2: Μεταβολή της αξιολόγησης των δημόσιων χώρων πρασίνου ως προς τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων

4. Μειώθηκε η απόδοση ευθύνης στους κατοίκους για την φροντίδα των δημόσιων χώρων πρασίνου στους συμμετέχοντες στο ΠΠ λιγότερο στα αγόρια και στους έχοντες υψηλή την αξία της κοινωνικής δύναμης και χαμηλή της οικονομικότητας. Ενώ αυξήθηκε σε όλους όσους είχαν χαμηλή την αξία της υπακοής και υψηλή την αξία της επιτυχίας (Πίνακας 3). Κατά την υλοποίηση του ΠΠ δεν αναδείχθηκε παράδειγμα κατοίκων που είχαν λάβει πρωτοβουλίες φροντίδας των ελεύθερων χώρων, όσον αφορά στο πράσινο και την καθαριότητα. Επιπλέον, ούτε το εκπαιδευτικό πρόγραμμα ανέλαβε κάποια σχετική δράση για να δείξει το πώς μπορούν οι μαθητές να συνεισφέρουν στην ποιότητα των χώρων αυτών, δηλαδή κάποιο τρόπο παρέμβασης του πολίτη. Αντίθετα εντοπίστηκε δράση πολιτική με τη μορφή οργανωμένης διαμαρτυρίας πολιτών για την απόπειρα αλλαγής χρήσης και οικοπεδοποίησης ορισμένων ελεύθερων δημόσιων χώρων. Ενώ οι κάτοικοι με οργανωμένες διαμαρτυρίες υπερασπίζονται την ύπαρξη των δημόσιων αυτών χώρων, δεν ασχολούνται καθόλου εθελοντικά με τη συντήρησή τους, θέμα που θεωρούν ότι δεν τους αφορά. Όπως έδειξαν και οι Hopper και Nielsen (1991), η επίδραση της συμπεριφοράς και της προτροπής των γειτόνων στο θέμα της περιβαλλοντικής συμπεριφοράς της ανακύκλωσης, ήταν πολύ ισχυρότερη από την επίδραση της ενημερωτικής προπαγάνδας.

Πίνακας 3. Μοντέλα μεταβολής της ανάληψης ευθύνης για την κατάσταση των ελεύθερων χώρων πρασίνου της γειτονιάς

Μεταβλητές	Coeff (StdError)	Coeff (StdError)
<i>Συμμετοχή στο ΠΠ</i>	-0.0778 (0.2076)	2.3049* (1.0785)
<i>Φύλο</i>	-0.4960* (0.2507)	
<i>Φύλο*συμμετοχή στο ΠΠ</i>	0.9858** (0.3726)	
<i>Υπακοή (conformity)</i>	-0.3284** (0.1225)	
<i>Οικουμενικότητα</i>		0.03984 (0.1082)
<i>Οικουμενικότητα*συμμετοχή στο ΠΠ</i>		-0.4625* 0.2345
<i>Σταθερά</i>	1.45642 (0.5617)	-0.2455 (0.4715)
	R ² =0.175	R ² =0.079

Όπου Coeff * για $p < 0.05$ ή ** για $p < 0.01$

Οι ελεύθεροι χώροι πρασίνου της γειτονιάς -απειλούμενη οντότητα- αξιολογούνται από τους μαθητές με αξίες που αφορούν στην ποιότητα του αστικού περιβάλλοντος που βιώνουν τα παιδιά στην καθημερινότητά τους. Πρόκειται κυρίως για μετα-υλιστικές αξίες. Οι υλιστικές αξίες υπογραμμίζουν την οικονομική και υλική ασφάλεια: κοινωνική δύναμη, επιτυχία, απόλαυση, υπακοή, ασφάλεια ενώ οι μετα-υλιστικές αξίες τονίζουν την προσωπική έκφραση και την ποιότητα ζωής: αυτοδιάθεση, άνοιγμα στην αλλαγή, οικουμενικότητα, φιλανθρωπία, περιβαλλοντικές αξίες (Kohlberg, 1963). Πράγματι βρέθηκε ισχυρή η επίδραση των μετά-υλιστικών αξιών της οικουμενικότητας και των περιβαλλοντικών αξιών ενώ χαμηλή των υλιστικών της ασφάλειας και της υπακοής (πίνακες 2, 3) με εξαίρεση τις αξίες κοινωνικού κύρους και επιρροής που συνδέονται με την κοινωνική δράση

Οι μαθητές που εθελοντικά λαμβάνουν μέρος στο ΠΠ δηλώνουν κατά συντριπτική πλειοψηφία θετικό κανόνα στο ερωτηματολόγιο πριν την εκπαιδευτική παρέμβαση λόγω συμμόρφωσης στο φιλοπεριβαλλοντικό κοινωνικό «πρέπει». Στα δύο ΠΠ επιδιώχθηκε η εμπλοκή του μαθητή σε κοινωνική δράση και όχι απλά η παθητική αποδοχή αδιαμφισβήτητων «πρέπει». Το ΠΠ όμως περιορίστηκε στην καταγραφή του προβλήματος και την κριτική του, δεν έδειξε στον μαθητή έναν νέο τρόπο να αναλάβει προσωπική ευθύνη για τη φροντίδα των χώρων πρασίνου στη γειτονιά ώστε να εσωτερικεύσει το αρχικό «πρέπει». Αντίθετα το ΠΠ του έδειξε ποια είναι η κυρίαρχη κοινωνική πρακτική και κατά συνέπεια, ποιος είναι ο κυρίαρχος κοινωνικός κανόνας σχετικά με τη φροντίδα που δείχνουν οι κάτοικοι της Καλαμαριάς για το περιβάλλον της γειτονιάς τους και όχι το πώς θα τον αλλάξει.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στην παρούσα έρευνα, διαπιστώθηκε ότι αν ο μαθητής δεν συμμετάσχει ή έστω ενημερωθεί για μια θετική δράση ατόμων του κοινωνικού περίγυρού του, δεν είναι καθόλου σίγουρο πως ο προβληματισμός του θα οδηγήσει σε θετικές αλλαγές την περιβαλλοντική ηθική του. Όταν, λοιπόν, τα ΠΠ περιορίζονται σε εντοπισμό προβλημάτων και κριτική και δεν προχωρούν σε θετική δράση υπέρ του

εξεταζόμενου προβλήματος, υπάρχει σοβαρή πιθανότητα να οδηγήσουν σε σταθεροποίηση της υπάρχουσας αρνητικής νοοτροπίας. Τέλος, επιβεβαιώθηκε πως οι αυξημένες μετα-υλιστικές αξίες των μαθητών αυξάνουν την περιβαλλοντική ηθική των μαθητών ανεξάρτητα από τη συμμετοχή τους σε ΠΠ. Είναι σημαντικό ο σχεδιασμός και η υλοποίηση των ΠΠ να ολοκληρώνει την επιλεγμένη δράση ή τουλάχιστον να φέρει πειστικά παραδείγματα της πραγματικής ζωής των συντοπιτών και να ενισχύει τις μετα-υλιστικές αξίες των μαθητών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bamberg S. & Schmidt P. (2003). Incentives, Morality, or Habit? Predicting Students' Car Use for University Routes with the Models of Ajzen, Schwartz, and Triandis. *Environment and Behavior*, Vol. 34, No. 6, 264-285.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: a social cognitive theory*. NJ: Prentice-Hall, Englewood Cliffs.
- Culen G. and Volk, T. (2000). The effects of an extended case study on environmental behavior and associated variables in 7th and 8th grade students. *The Journal of Environmental Education*, Vol.31, No.2, 9-15
- Fien, J (2000). Listening to the voice of youth: implications for educational reform. In Yencken, D., Fien, J. & Sykes, H. (eds.): *Environment, Education and Society in the Asia Pacific: Local Traditions and Global Discourses*. London: Routledge.
- Hopper, J. R. & Nielsen, J. M. (1991). Recycling as altruistic behavior: normative and behavioral strategies to expand participation in a community recycling program. *Environment and Behavior*, Vol.23, No. 2, 195-220.
- Jensen, B.B. and Schnack, K. (1997). The action competence approach in environmental education. *Environmental Education Research*, Vol.3, No. 2, 163-178.
- Kohlberg, L. (1963). The development of children's orientations toward a moral order: sequence in the development of moral thought. *Human Development*, Vol.6, 11-33.
- Lalazisi C. & Latinopoulos P. (2010a). Investigation of the factors of influence on personal environmental norms and on environmental behavior of Lyceum students. *Journal of Environmental Protection and Ecology*, Vol. 11, No.1, 371-380.
- Nordlund A.M. & Garvill J. (2002). Value Structures behind Proenvironmental Behavior. *Environment and Behavior*, Vol.34, No. 6, 740-756
- Smith-Sebasto, N.J. (1995). The effects of an environmental studies course on selected variables related to environmentally responsible behaviour. *Journal of Environmental Education*, Vol. 26, No 4, 30-34.
- Stern, P.C., Dietz, T., Abel, T., Guagnano, G.A. and Kalof, L. (1999). A value-belief-norm theory of support for social movements: the case of environmentalism. *Human Ecology Review*, Vol. 6, No. 2, 81-97.
- Thøgersen J. (2006). Norms for environmentally responsible behavior: An extended taxonomy. *Journal of Environmental Psychology*, Vol. 26, 247-261.
- Γεωργόπουλος, Α. (2002). *Περιβαλλοντική ηθική*. Αθήνα: Gutenberg.
- Λαλαζήση Χ. & Λατινόπουλος Π. (2010b). Επίδραση σε μαθητές Λυκείου Περιβαλλοντικού Προγράμματος με περιεχόμενο προβλήματα της τοπικής κοινωνίας. Κοινωνικά κριτική προσέγγιση με θετικιστική μεθοδολογία. *Πρακτικά 5ου Πανελληνίου Συνεδρίου για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*. Ιωάννινα: ΠΕΕΚΠΕ.